

Evert Vedung

Krisen som aldrig kom. Om Palle Svenssons debatt- och realanalys av Danmarks 1970-tal

Samma år som Hitler grep makten utgav Herbert Tingsten sin digra *Demokratins seger och kris: den författningspolitiska utvecklingen 1880-1930*. Den svenske statsvetaren definierade aldrig sitt krisbegrepp i sin imponerande översikt. Tingsten var ointresserad av semantiska frågor och begreppsanalys som hörde ihop med en problematisering av den egna analyspositionen. För Tingsten var det demokratiska systemet i kris när så starka krafter förespråkade demokratins avskaffande att folkstyret stod på randen till undergång.

Jag kom att tänka på Tingstens traktat, när jag tog itu med Palle Svenssons avhandling för doktorsgraden i statskunskap vid Aarhus Universitet. Inte så att Palle Svensson hänvisar till Tingstens undersökning. Men ämnesvalet för *Demokratiets kris* och *Demokratins seger och kris* ligger nära varandra. Det finns emellertid också stora skillnader. Tingstens studie jämförde utvecklingen i flera länder och hade ett långt tidsperspektiv. Svensson begränsar sitt studium till ett land, Danmark, och till ett decennium, 1970-talet. Svensson är mer systematisk och empiriskt förfaren än Tingsten, som skildrade utvecklingen i stora drag. Tingsten kunde konstatera att demokratin verkligen upplevde kriser och gick under i länder som Italien och Österrike och var under stark press i Tyskland. Svensson visar i sin utmärkta studie att det snackades mycket om demokratins kris i Danmark på 1970-talet men att dessa kannstöperier inte hade något fog för sig. Trots

allt tal om kris förelåg ingen verklig kris för demokratin i Danmark på 1970-talet, det är Palle Svenssons huvudtes.

Palle Svenssons undersökning tar sin utgångspunkt i det politiska språket men han begränsar sig inte till en ren debattanalys utan gör också en realanalys av det danska politiska system varom debatten handlar. Det politiska språket fascinerar. Ett av dess kännetecken är dess *manipulativa innehåll*. Klarhet är vetenskapens ledstjärna, oklarhet politikens livsluft. Om besinningslöst sökande efter sanningen är forskningens adelsmärke är målmedveten strävan efter att språkligt tillrättalägga verkligheten så att den passar den egna positionen ett politiskt mål av rang. Det politiska språket används för att *legitimera* ståndpunkter, som har intagits av andra skäl, eller för att *delegitimera* motståndarnas åsikter. Politik är en strid om ord och perspektiv, en diskursiv kamp om språket. Politiker väljer orsaker i syfte att lägga ansvaret för problem på politiska motståndare. För att själva undgå ansvar, vinna röster och stärka sammanhållningen inom partiet hävdar de att alla problem i samhället är orsakade av motståndarna, marknaden eller andra krafter som de inte kunnat påverka. De hänvisar till utopier som inte längre är tillstånd man strävar att förverkliga utan enbart tjänar syftet att legitimera det egna maktinnehavet. Denna legitimerande funktion hos det politiska språket fungerar emellertid efter sin avsikt endast om adressaterna verkligen tror på att politikernas bilder överensstämmer

Evert Vedung

Krisen som aldrig kom. Om Palle Svenssons debatt- och realanalys av Danmarks 1970-tal

Samma år som Hitler grep makten utgav Herbert Tingsten sin digra *Demokratins seger och kris: den författningspolitiska utvecklingen 1880-1930*. Den svenske statsvetaren definierade aldrig sitt krisbegrepp i sin imponerande översikt. Tingsten var ointresserad av semantiska frågor och begreppsanalys som hörde ihop med en problematisering av den egna analyspositionen. För Tingsten var det demokratiska systemet i kris när så starka krafter förespråkade demokratins avskaffande att folkstyret stod på randen till undergång.

Jag kom att tänka på Tingstens traktat, när jag tog itu med Palle Svenssons avhandling för doktorsgraden i statskunskap vid Aarhus Universitet. Inte så att Palle Svensson hänvisar till Tingstens undersökning. Men ämnesvalet för *Demokratiets kris* och *Demokratins seger och kris* ligger nära varandra. Det finns emellertid också stora skillnader. Tingstens studie jämförde utvecklingen i flera länder och hade ett långt tidsperspektiv. Svensson begränsar sitt studium till ett land, Danmark, och till ett decennium, 1970-talet. Svensson är mer systematisk och empiriskt förfaren än Tingsten, som skildrade utvecklingen i stora drag. Tingsten kunde konstatera att demokratin verkligen upplevde kriser och gick under i länder som Italien och Österrike och var under stark press i Tyskland. Svensson visar i sin utmärkta studie att det snackades mycket om demokratins kris i Danmark på 1970-talet men att dessa kannstöperier inte hade något fog för sig. Trots

allt tal om kris förelåg ingen verklig kris för demokratin i Danmark på 1970-talet, det är Palle Svenssons huvudtes.

Palle Svenssons undersökning tar sin utgångspunkt i det politiska språket men han begränsar sig inte till en ren debattanalys utan gör också en realanalys av det danska politiska system varom debatten handlar. Det politiska språket fascinerar. Ett av dess kännetecken är dess *manipulativa innehåll*. Klarhet är vetenskapens ledstjärna, oklarhet politikens livsluft. Om besinningslöst sökande efter sanningen är forskningens adelsmärke är målmedveten strävan efter att språkligt tillrättalägga verkligheten så att den passar den egna positionen ett politiskt mål av rang. Det politiska språket används för att *legitimera* ståndpunkter, som har intagits av andra skäl, eller för att *delegitimera* motståndarnas åsikter. Politik är en strid om ord och perspektiv, en diskursiv kamp om språket. Politiker väljer orsaker i syfte att lägga ansvaret för problem på politiska motståndare. För att själva undgå ansvar, vinna röster och stärka sammanhållningen inom partiet hävdar de att alla problem i samhället är orsakade av motståndarna, marknaden eller andra krafter som de inte kunnat påverka. De hänvisar till utopier som inte längre är tillstånd man strävar att förverkliga utan enbart tjänar syftet att legitimera det egna maktinnehavet. Denna legitimerande funktion hos det politiska språket fungerar emellertid efter sin avsikt endast om adressaterna verkligen tror på att politikernas bilder överensstämmer

Figur 1. Tankar om ord och tankar

Talleyrand: „I politiken är orden till för att dölja tankarna.“

Søren Kierkegaard: „Människorna har inte fått talets gåva för att dölja tankarna utan för att dölja att de inga tankar har.“

Konfucius: The Master said: The sole function of speech is to communicate ideas clearly.

med fakta. Det politiska språket har både en funktionell och en innehållslig sida.

Både den innehållsliga och den manipulerande, maktpolitiska aspekten på det mänskliga språket har insetts av många framstående statsmän och tänkare. Låt oss betrakta figur 1.

Den smidige diplomaten Talleyrand har träffsäkert fångat den machiavelliska aspekten på det politiska språket med orden: „I politiken är orden till för att dölja tankarna“. Mot detta kan ställas ett yttrande av Kierkegaard: „Människorna har inte fått talets gåva för att dölja tankarna utan för att dölja att de inga tankar har.“ Naturligtvis kan oklarheterna i det politiska språket bero på bristande insikter, som Søren Kierkegaard hävdade. Troligare är emellertid tvånget att förstå sig för att vinna makt. „Dissimulare necesse est,“ som Karl X Gustaf uttryckte saken. Den andra, innehållsrationella synen på det politiska språket fångades redan av Konfucius: „The sole function of speech is to communicate ideas clearly.“

Tre frågor och tre teser: undersökningens logiska struktur

Låt mig inledningsvis säga att Palle Svenssons avhandling har en enastående stram arkitektonisk uppbyggnad (p. 363ff). Överhuvudtaget står vi inför en teoretiskt, metodiskt och empiriskt gedigen produkt. Författaren ställer tre huvudsakliga spörsmål och driver med anledning härav tre teser om dansk demokrati (p. 20ff). Betrakta figur 2.

Den första frågan handlar om mening. Vad *menar* debattörerna när de påstår att den danska demokratin är i kris? Här gör författaren en semantisk analys av ordens och satsernas mening. Den andra frågan handlar om sanning. Är det verkligen *sant* det som påstås i tidningsdebatten och i Folketinget att den danska demokratin var i kris på 1970-talet? Här gör författaren en empirisk analys av debattutsagornas hållbarhet. Den tredje frågan är ett förklaringsspörsmål. *Varför* var den danska demokratin inte i kris även om den ställdes inför betydande utmaningar och

Figur 2. Tre spörsmål och tre teser

Spörsmål 1. Vad *menar* debattörerna när de påstår att den danska demokratin är i kris?

Huvudtes 1. På 1970-talet talas mer och mer om att danska demokratin är i kris.

Spörsmål 2. Är det *sant* att den danska demokratin var i kris på 1970-talet?

Huvudtes 2: Danska demokratin var *inte* i kris på 1970-talet. „Afhandlingens centrale budskab“.

Spörsmål 3. *Varför* var den danska demokratin inte i kris trots att den ständigt påstods vara det?

Huvudtes 3: Demokratin var förankrad i det danska folket, som gav systemet en diffus legitimitet.

trots att ett antal tidningsskribenter och parlamentariker hävdade att den var i kris? Även här gör författaren liksom under fråga två en realanalys av danska förhållanden.

Opponenten som *advocatus diaboli*, inte *advocatus dei*

Att vara präses (eller fakultetsopponent som det heter i Sverige) är att spela en roll, att agera på de tiljor som föreställer världen. Disputation som intellektuell metod är urgammal. Den kan studeras i Platons dialoger. I Gorgias uppmanar Sokrates sina samtalsparter att angripa det han säger för att pröva om det är sant. Den officiella opponentens roll vid akademiska disputationer kan spåras tillbaka till de medeltida universiteten.

En fakultetsopponent skall *inte* spela rollen av en *advocatus dei* utan av en *advocatus diaboli*, för att hämta två bilder från katolikernas process för att kanonisera helgon. Men samtidigt bör en fakultetsopponent inte göra det lätt för sig. Innan han draperar sig i djävulsadvokatens kåpa, bör han liksom Popper bygga upp en position värd att attackera. Så här skriver Popper i *The Poverty of Historicism* (1961: 3):

„I have tried hard to make a case in favour of historicism in order to give point to my subsequent criticism. I have tried to present historicism as a well-considered and close-knit philosophy. And I have not hesitated to construct arguments in its support which have never, to my knowledge, been brought forward by historicists themselves. I hope that, in this way, I have succeeded in building up a position really worth attacking.“

Därför vill jag nu hävda att Svenssons tidsavgränsning är för snäv, hans em-

piriska debattmaterial för tunt samt att han förbisett hyckleriet i det politiska språket.

Snäv tidsavgränsning till 1970-talet

Som startpunkt har Palle Svensson valt året 1970 i stället för att gå ännu längre tillbaka i tiden (p. 17ff). Han sätter punkt år 1979 i stället för att föra studien fram till nutiden. Som försvar anförs att en kortare period möjliggör djupare analyser. Dessutom avser några av de mest omfattande surveyundersökningarna av danskarnas attityder just denna period, vilket pekar mot det föga eleganta motivet att författaren styrts av sitt material, inte sina problem. Motiveringen för den korta tidsperioden övertygar inte. Författaren borde ha valt perioden från 1960 till 1995.

En viktig motivering för att starta ett decennium tidigare är att det klassiska danska fyrpartisystemet får sin första knäck år 1960. Fram till detta år var fyrpartisystemet fortfarande fastfruset, för att anknyta till Stein Rokkans och Seymour Lipsets berömda nedfrysningsteori för de västerländska partisystemen. År 1960 vann Socialistisk Folkeparti emellertid mandat i Folketinget, vilket innebar en uppluckring av fyrpartisystemet socialdemokrater (S), radikale venstre (RV), venstre (V) och konservative folkeparti (KF).

Om Svensson valt 1960 som utgångspunkt skulle han ha kunnat undersöka om krisretoriken startar, när partisystemet förändras. Han säger nämligen på flera ställen att det var det nedärvda partisystemet som hamnade i kris, inte demokratin som styrelseskick. Han skulle då ha kunnat undersöka om socialdemokratin använde det demokratiska hotargumentet mot Socialistisk Folkeparti,

precis som mittenpartierna använde det mot Fremskridtspartiet 10 år senare.

Om 1960 tagits som startpunkt i stället för 1970 skulle vänstervågen ha kommit med. Även i Danmark riktades ju skarp kritik mot den borgerliga skendemokratin i slutet av 1960-talet. Någon gång dyker vänstervågen upp i texten, som när SF:s ordförande Poul Dam talar om samfundskrisen såsom en följd av ungdomsupproret, kravet på närdemokrati och de ungas kompromisslösa idealism. Med en tidigare startpunkt skulle Svensson ha kunnat belägga om det demokratiska hotargumentet användes som skrämsel även mot nya vänsterns anhängare.

Även miljövägens utveckling från Rachel Carsons *Tyst vår* 1962 till Romklubbens *Limits to Growth* 1971 och vad den kan ha betytt för krisretorikens uppträdande skulle då ha kommit med. Den senare rapporten, som förutspådde civilisationens undergång på grund av ohejdad miljöförstöring och befolkningstillväxt, drev igång en debatt om domedagspredikanter. Det gröna spelar en liten biroll i Svenssons avhandling. Med det gröna så menar jag också det postmoderna, t.ex. rörelser för att hindra rivningar av gamla hus i städer, för husockupationer, mot nya trafikleder osv. Har det verkligen varit helt frånvarande i dansk krisdebatt?

Jag skulle vidare föredra att tidsperspektivet sträcktes ut till 1994, efter folkomröstningen om Maastricht-trakten i maj 1993, eftersom man kan misstänka att talet om kris hänger samman med att det danska folket inte är så lydigt att det följer sina partiers åsikter i EU-frågan. Jag tror nämligen, vilket Palle Svensson knappast berör, att EU-frågan är betydelsefull för krisretorikens uppträdande (p. 218). EU har beröringspunkter med en nationalstatsproblematik, som väcker starka känslor. Se på Norge och EF-om-

röstningen 1972, som nära nog innebar en upprepning av 1905 års referendum om upplösning av unionen med Sverige. Se också på Sverige och EG-omröstningen som innebar att ja vann, men som också lämnade socialdemokratin skakad liksom centerpartiet.

Med en förlängd tidsperiod skulle Palle Svensson också ha fått med ett annat nationellt problem, som satt Europa i gungning, nämligen invandringen. Vi vet att det just i invandrarfrågan rått en stark diskrepans mellan väljare och politiker. Den begynnande främlingsfientligheten är en utmaning mot den nordiska generella välfärdspolitiken. Svenska folket betalar gärna pension för Frida Stina Johansson i Pajala men gör det ogärna för Nazli Sahin i Rosengård.

Vidare skulle Palle Svensson då också ha fått med den statsfinansiella och ekonomiska krisen, som i Sverige inträtt med full kraft efter 1991 men som det fanns tendenser till redan i slutet av 1970-talet efter de kraftiga prishöjningarna på olja omkring 1973. Nu har han täckt in arbetslösheten i slutet av 1970-talet men inte senare statsfinansiella kriser.

Till sist skulle Palle Svensson på detta sätt också ha kunnat få in miljökrisen från mitten av 1980-talet, även om den inte spelat så stor roll i Danmark som i Sverige, där den ledde till att Miljöpartiet kom in i riksdagen 1988.

Med en förlängd tidsperiod skulle Palle Svensson ha kunnat göra en „Begriffsgeschichte“ över krisbegreppet. Han skulle ha kunnat fastställa när krisretoriken först började, inom vilket område den startade samt om den sedan fördes över till andra områden.

Jag misstänker att det förhåller sig på följande sätt. Demokrati har blivit ett stort värde för det danska folket. Därför kan anklagelser om att man skapar kris för

demokratin användas som politiskt tillhygge. Man kan inte säga direkt att någon är odemokratisk det; skulle vara alltför grovt, ty det finns ingen som är odemokratisk i någon av Robert Dahls meningar. Men man kan dunkelt antyda att vissa politiska krafter är odemokratiska genom att hävda att dessa krafter skapar en kris för det demokratiska systemet. Kris kan också användas för att suggerera fram stämning som gör det möjligt att få igenom drastiska åtgärder.

Ordet „kris“ började förmodligen användas om världens befolkningsexplosion och miljöförstörelsen. Definitivt användes termen om oljekrisen 1973 och 1979 (p. 190). Men den användes också om miljön efter Tjernobyl april 1986, Sandoz 1984 och sälarna i Kattegatt 1988. Allt detta skulle då ha kunnat belysas.

Alltför begränsat källmaterial

Analysen av debatten bygger på ledarmaterial från fyra tidningar: *Berlingske Tidende*, *Politiken*, *Aktuelt* och *Morgenavisen Jyllands-Posten*. Ovanpå detta undersöker Palle Svensson öppnings- och avslutningsdebatterna i Folketinget (p. 169). Begränsningen till tryckt material är helt i sin ordning. Men att han nöjer sig med fyra tidningar är smalt. Speglar fyra dagstidningars ledarsidor den offentliga debatten i Danmark under den här tiden? Detta hävdar författaren och skriver (p. 132): „De ledende artikler i disse blade formodes at være repræsentative for hovedemnerne i den offentlige debat.“ Men kan detta verkligen stämma med verkligheten?

Jag anser att författaren borde ha dragit in 1) fler tidningar, t.ex. *Ekstrabladet* (som sannolikt lästes av socialdemokrater), *BT* (som Glistrups anhängare

sannolikt läste) och *Information*; 2) annat material än ledare, t.ex. intervjuer med politiker, reportage och inlägg på debattsidor; 3) debattprogram i radio och television, t.ex. under valkampanjer, 4) verk och artiklar av ledande debattörer, statsvetare och ekonomer samt 5) ytterligare debatter i Folketinget.

Den offentliga debatten (kapitel 6, 7 och 8)

Jag skall nu gå över till Palle Svenssons granskning av den offentliga debatten i Danmark. Först undersöks när de fyra dagstidningarnas ledarskribenter börjar använda ordet „kris“ i förbindelse med den danska demokratin, vem som använder termen om styrelseskicket, och när användningen börjar (kap 6: 133). I kap 7 „Kriseförståelsen“ riktas uppmärksamheten mot den *mening* ledarskribenterna lägger in i „kris“ (pp. 133, 153). Vad är det som hävdas befinna sig i „kris“, och vad är det som betecknas med uttrycket „demokratiets kris“?

I kap 8 „Politikerne og krisen“ riktas sökarmen mot öppnings- och avslutningsdebatterna i Folketinget 1970-1979. När börjar politikerna använda termen ”kris“ i förbindelse med den danska demokratin och vem använder ordet? Vidare undersöker Svensson vilken *mening* politikerna i dessa debatter lägger in i termen „kris“ (p. 170). Vad är det som hävdas befinna sig i kris, och mer speciellt vad är det som betecknas med uttrycket „demokratiets kris“?

I de följande kapitlen gör Palle Svensson en ambitiös och intressant hållbarhetsprövning av de påståenden som framförs i den politiska debatten. Han vill ta reda på om de påståenden som framförs överensstämmer med den danska verkligheten.

En statsvetenskaplig analys av giltigheten hos politiska utsagor i en debatt bör följa vissa regler för en rationell innehållslig analys. Regelverket demonstreras i figur 3.

Palle Svensson har tagit fasta på vissa inslag i detta idealtypsschema för innehållsrationella budskap och genomfört framför allt en klarhetsanalys och en hållbarhetsprövning. Jag har inga metodiska invändningar mot Svenssons tillvägagångssätt. Det som imponerar är att han verkligen försökt pröva sanningshalten i vad som sägs i den danska debatten på 1970-talet. Detta är en omfattande uppgift, som Svensson emellertid gripit sig an med stor skicklighet och framgång.

Under 1960-talet säger ingen att demokratin är i kris, med undantag för kommunisterna som ständigt talar om kapitalismens kris. Svensson anför emellertid inga belegg för detta påstående (p. 130). Däremot belägger han att det bredde ut sig en krisstämning i Danmark i början

av 1970-talet. Det skedde i anslutning till EF-omröstningen 1972, Glistrups framgångar i opinionsmätningarna, oljekrisen i oktober samt jordskredsvalet i december 1973. Det orerades mer och mer om att Danmark var i kris. Den yviga krisretoriken kom snabbare i tidningarna än i parlamentet. Politikerna i Folketinget började tala om kris först vid årsskiftet 1973-74. Inledningsvis fördes hypotetiska resonemang om att Danmark skulle kunna hamna i kris, om vissa utvecklingstendenser blev starkare. Man talade också om energikrisen och oljekrisen (p. 175). Först så småningom börjar politikerna orda om en politisk kris. Allmänt talade politikerna mer om ekonomisk kris än politisk. Generellt får vid denna tid termen „kris“ en våldsamt utbredning över vida fält, inte bara över det politiska systemet.

Intressant är den roll som EF-frågan spelar. Den upplöser för första gången ordentligt banden mellan de styrande och de styrda. Särskilt stor är skillnaden inom

Figur 3. Regler för kritik av politiska budskap, idéer, ideologier (innehållslig idéanalys)

1. **Regeln om stöd.** Ståndpunkter skall alltid stödjas av minst ett argument
2. **Klarhetsregeln.** Budskap skall vara klara.
 - a. Ståndpunkter och argument får inte vara underförstådda så att det skapar oklarhet
 - b. Ord får inte brukas på ett oklart sätt
 - c. Presentationen skall vara systematisk för att inte skapa oklarhet
3. **Tolkningsregeln.** Tolknningar av andras budskap skall vara rimliga
4. **Relevansregeln.** Uttalanden skall höra till ämnet och allt skall sägas
 - a. Uttalanden skall höra till ämnet
 - b. Aspekter som hör till ämnet skall beaktas och presenteras
5. **Konsistensregeln.** Budskapen skall vara sammanhängande.
 - a. Ståndpunkter skall vara konsistenta med andra ståndpunkter, skäl med andra skäl
 - b. Slutledningar från premisser till slutsatser skall vara giltiga
6. **Sanningsregeln.** Utsagor skall vara sanna (hållbarhetsprövning)
7. **Värderegel.** Budskapet skall vara värdemässigt acceptabelt eller optimalt

Källa: Vedung 1977:19, 59ff; 1982:31ff, 123ff; 1992:101.

socialdemokratin och bland de radikala, skriver Svensson. Uppenbarligen är det så att vissa stora samhällsfrågor har kraft att strukturera partisystem. Jag tänker på kärnkraftsfrågan i Sverige, vilken gjorde att vi 1981 fick ett miljöparti, och på secessionsfrågan i USA, som gjorde att amerikanska södern blev demokratisk mellan 1860 och 1960, i hundra år. Noteras bör att ingen av dessa frågor är socioekonomiska. I och för sig har emellertid även skattetryck varit partibildande som för Fremskridtspartiet i Danmark och Ny demokrati (Ian Wachtmeister, Bert Karlsson) i Sverige.

I förbigående kan nämnas Palle Svenssons syn på det stora jordskredsvalet i dansk politik 1973, ett val som ofta uppfattats som ett krisval för demokratin. Mot detta hävdar Svensson att valet var ett uttryck för att demokratin faktiskt fungerade. Genom valet fick medborgaropinioner genomslag som eljest inte skulle ha kommit fram i Folketinget (p. 24).

Politiska aktörer handlar ofta genom att prata. Problem *finns* inte där utan pratas fram och pratas bort. Detta reser frågan vilka funktioner påståenden i det politiska språket tjänar.

Av Palle Svenssons citat framgår att de politiska partierna har olika syn på vad som är i kris och vad det är som orsakar kriserna. Partierna är med andra ord inte överens om hur verkligheten ser ut. Verklighetsbilderna är partipolitiserade. Detta faktum är intressant i och för sig. Partierna har också olika uppfattningar om hur kriserna skall och bör lösas. Svensson gör emellertid ingenting av dessa skillnader, vilka framgår på ett indirekt sätt av hans citat (se hans sammanfattningar, pp. 188, 196). Möjligen beror detta på att Svensson tillämpar David Eastons systemanalytiska modell, vilken är så generell att den inte innehåller några aktörer i stil med

förvaltningsmyndigheter och politiska partier. Till detta problem skall jag återkomma senare.

Kristeligt Folkeparti hävdar exempelvis att Danmark är inne i en kulturell kris, som endast mer kristendom kan lösa. „Kristeligt Folkeparti er meget opmærksom på de kræfter, der nedbryder både det enkelte menneske og samfundet. Demokratiet kan ikke fortsætte, hvis vi svækker forbindelsen med det kristne kulturgrundlag, som demokratiet jo er udsprunget af. Uden en kristen ansvarsfølelse går vort land enten i opløsning eller ender i diktatur“ (p. 185).

Jens Møller från Kristeligt Folkeparti är den som mest entydigt ger uttryck för uppfattningen att den danska demokratin är i „en alvorlig krise“. Ekonomiskt sett närmar sig Danmark „katastrofen“. I samband med detta bekänner han: „Men .. vi ... [må] erkende, at ondets egentlige rod slet ikke er økonomien. Den dårlige økonomi er et resultat af noget andet, den er resultat af den egentlige krise i Danmark, og den egentlige krise er en krise af kulturel, etisk art“ (p. 187f).

Socialistisk Folkeparti talar däremot om kris för det kapitalistiska systemet. „Den arbejdsløshed, som ... øges hver dag ... skyldes, at Danmark som en del af den vestlige verden er inde i en krise på grund af det system, vi har, idet vi kører med et samfund, der alene bygger på profit som udgangspunkt for, hvad der skal produceres her i samfundet. Så må vi se i øjnene, at vi gang på gang vil blive udsat for sådanne kriser, som vi har set i 1930'erne, som vi har set delvis efter krigen, og som vi nu ser igen“ (p. 178). Samma krisuppfattning fanns hos Danmarks kommunistiska parti och hos VS (p. 184).

Mot detta hävdar Det konservative Folkepartis ledare Poul Schlüter att det

är det socialdemokratiska samfundet som är på väg att rämna. „Det er vel slet ikke det kapitalistiske samfund, som i disse år er i krise. Vi tror det er det socialdemokratiske samfund, som er ved at revne... Vi mener, at årsagen er, at vi i for mange år for kraftigt har tappet virksomhederne for værdien af den produktion, arbejdspladserne og medarbejderne skabte“ (p. 190). Socialdemokraterna å sin sida ser naturligtvis inte saken på detta sätt utan hävdar att den ekonomiska krisen är ett uttryck för det liberala samhällets kris (p. 191).

Partierna är också oeniga om vilka det är som skapat kriserna. De Radikales ledare Hilmar Baunsgaard hävdar att hotet kommer från vänster. En „åbenbar vanskelighed for demokratiets funktionsduelighed er den appel til destruktive kræfter på arbejdsmarkedet, som gives af de tre socialistiske partier“ (p. 181). Gert Petersen SF anser däremot att faran lurar till höger. „Jeg tror, man skal sige det rent ud. Jeg betvivler ikke, at fremskridtspartiet ønsker at sikre sig politisk magt ad demokratisk vej, men med de metoder, man har varslet ... tror jeg ikke, at vores folkestyre, som vi hidtil har kendt det, vil holde til en magtovertagelse fra fremskridtspartiets side“ (p. 182).

Vad beträffar stabiliteten i Folketinget så säger de stora partierna att krisen beror på de många småpartierna. Småpartierna säger däremot att instabiliteten beror på de gamla stora partiernas motvilja mot att samarbeta (p. 195).

Det verkar som om termen „krise“ används ideologiskt på ett systematiskt sätt. Danmark får problem på 1970-talet och partierna har sina färdiga, stereotypa orsaker till dessa problem. De har också sina färdiga stereotypa lösningar: i vänsterns fall mer statsingripanden och större inflytande för löntagarna, i högerens fall

mindre statsingripanden och mer av privat verksamhet. Det verkar som om partierna har orubbliga hjärnscheman, som de pressar in en ny verklighet i och sina reflexmässiga standardlösningar, som de fäster vid de nya problem som uppstår.

De partipolitiserade verklighetsbilderna tyder på att talet om kris enbart fyller funktionen att legitimera åsikter som man traditionellt intar. Kris är ett så löst begrepp att det kan begagnas i bemärkelsen otillfredsställande situation (p. 196, not).

Allt detta gör att läsaren börjar undra och efterlysa samlad analys. Ett fjärde spørsmål tränger sig på, ett spørsmål, som Palle Svensson snuddar vid men aldrig på något energiskt sätt ställer.

Svensson borde ha försökt förklara *varför* det talas så mycket om demokratins kris i Danmark på 1970-talet. Vilka motiv låg bakom allt detta prat om kris? Svensson borde efter sin innehållsliga hållbarhetsprövning också ha gjort en funktionell idéanalys på grundval av sitt material.

Svensson snuddar vid denna funktionella frågeställning. „Der er i det hele taget en tendens i den offentlige debat til at bruge stærke ord, og navnlig kan de, der lider nederlag i politiske konflikter, være tilbøjelige at lade deres skuffelse og harme finde udtryk i en voldsom sprogbrug“ (p. 15). Men författaren släpper omedelbart detta tema. Det är anmärkningsvärt så lite han har att säga om detta felande fjärde spørsmål i sin sammanfattning (p. 371). „Grunden til, at der i den offentlige debat tales så meget om krise, er, at de fleste har en løs sprogbrug.“ Men det är detta lösa språkbruk som han borde ha reflekterat omkring (jfr dock p. 20ff). Faktorerna i figur 5 verkar tänkbara.

Säger man det här för att man verkligen tror på vad man påstår eller finns det

Figur 4. Den felande länken i Svenssons analys: det fjärde spørsmålet

Spørsmål 4. Varför är det så mycket tal om kris i Danmark på 1970-talet trots att politikerna rimligen måste ha förstätt att den danska demokratin inte kunde vara i kris?

Huvudtes 4. Kris blev en semantisk magnet som användes strategiskt för att beteckna nära nog allt problematiskt i syfte att vinna politiska fördelar.

också andra motiv bakom utsägandet?

Vid innehållslig idéanalys studerar analytikern det utsagda som ett inlägg i en *sakinriktad* debatt. Den förda miljöpolitiken syftar till förbättringar av miljön, energipolitiken till resultat i fråga om energiflödet, markpolitiken till konsekvenser på markområdet osv.

Men politiska reformer drivs fram även av *strategiska* motiv, vilka rör politikens maktsida. Med strategiska motiv menas överväganden med avseende på hur val av handlingsalternativ kan komma att inverka på andra aktörer och deras framtida uppträdande samt hur detta återverkar på det egna aktuella eller framtida ställningstagandet. Man föreställer sig att aktörer handlar i en aktiv omgivning, som kan inverka på deras agerande. Varje val som en aktör gör kan föregås av överväganden rörande valets inverkan på andra aktörers val samt hur detta återverkar på den egna positionen eller andras. Offentlig politik kan ses som ett spel där varje spelares drag ger upphov till med- eller motdrag från andra spelare, vilket återspeglas i de strategiska motiven.

Eftersom politiska partier är centrala aktörer i offentlig politik intar de *parti-strategiska* motiven en särställning i statskunskapen. Det är framför allt tre partipolitiska spelsituationer, som kan tänkas inverka på den politiska dialogen. Politiker är utsedda av folket och kan därför förmodas fatta beslut, som tål att åberopas i röstvärvande syfte inför nästa val. Deras agerande tar också sikte på att hålla ihop partiet och elda dess kadrer samt bilda och underhålla koalitioner med andra aktörer i regering och parlament. Dessa röstvärvande, partisammanhållande och koalitionsvårdande motiv torde kunna spåras bakom snart sagt varje politiskt ställningstagande. De partistrategiska motiven har att göra med politisk makt. Åtgärder vidtas inte bara för att uppnå resultat inom en sektor utan för att stärka det egna partiets maktställning och försvaga motståndarnas.

Vissa partier och ideologiska inriktningar har intresse av att hävda att Danmark eller dess demokratiska system är i kris. Man påstår detta av partistrategiska motiv i syfte att skrämja tillbaka väljare,

Figur 5. Strategiska motiv som förklarar utsagor

1. Man tror på vad man säger
2. Man säger det som gynnar partiet för att
 - a. Vinna val
 - b. Hålla ihop partiet
 - c. Vårda samarbete med andra partier
 - d. Bevara eller erövra regeringsmakten
3. Man säger det som gynnar nätverket, t.ex. LO
4. Man säger vad som gynnar partiet att få igenom sitt program

som är på väg att rösta på Glistrup eller centrumdemokraterna. Hilmar Baunsgaards uttalande är symptomatiskt: „Omfanget og den kendsgerning, at alle partier afleverer til protestbevægelsen gør, at man med rette kan tale om en krise for demokratiet“ (p. 14).

Det förekommer faktiskt i den danska debatten att tidningar avfärdar krisretoriken som ren och skär valpropaganda. Under rubriken „Falsk alarm“ skriver *Information* i november 1973 om hysteri och hyckleri i förbindelse med den övriga pressens förmenta omtanke om det danska folkstyret: „Demokratiet er i fare. Folkestyret trues. Parlamentarismen er ved at blive undergravet. Det var reaktioner, der ikke mindst blandt borgerlige politikere og aviser opstod efter udskrivelsen af folketingsvalget torsdag“. Bladet mener, att retoriken måste tas med skepsis: „Når de nye, højrepopulistiske partier fremstilles som de skinbarlige trusler imod vores grundlæggende, politiske strukturer, synes det i realiteten kun at være en form for valgpropaganda fra de gamle partiers side ... Hvis et betragteligt antal vælgere den 4. december sætter kryds ved Centrumdemokraterne eller Fremskridtspartiet, er det ikke primært udtryk for, at det repræsentative demokrati eller parlamentarismen er ude i krise. Derimod vil det vise, at de fire gamle partier, der efterhånden mener at have monopol på at forvalte dette demokrati og denne parlamentarisme, befinder sig i en krise“ (p. 163).

Svensson citerar uttalanden som det nyss återgivna men gör ingen systematisk analys. Men jag skulle gärna ha sett att han efter sin hållbarhetsanalys ställt frågan varför och försökt kasta ljus över problemet vad som låg bakom utbredningen av all denna krisretorik.

Strategiska motiv kan också lägga an på andra aktörer än politiska partier. I

viktiga politiksektorer har stora nätverk av samverkande aktörer successivt utvecklats till stöd för den förda politiken samtidigt som motnätverk grenat ut sig och vuxit i styrka. I den svenska bostadspolitikens exempelvis kan man förvänta sig att Hyresgästernas Riksförbund, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag samt de rikskooperativa bostadsorganisationerna Riksbyggen och HSB stöder den socialdemokratiska politiken medan byggfirmornas branschorganisation Byggtreprenörerna och Sveriges Fastighetsägareförbund delar moderata samlingspartiets syn. Ett motiv för att uttala sig på ett visst sätt kan vara att stärka sammanhållningen inom det egna nätverket. På ett sätt som inte riktigt låter sig förutses kan detta inverka på den framtida politiken och samhällsutformningen. Detta är *nätverksmotivet* bakom offentliga utsagor.

Det kan också vara fråga om att ett parti i regeringsställning försöker framkalla en krisstämning för att få igenom sitt program i parlamentet. Uppenbarligen kan Poul Hartlings krisretorik 1973 tolkas på detta sätt (p. 174).

Jag kan naturligtvis inte här påvisa i vilken utsträckning partistrategiska, nätverkspolitiska eller andra strategiska motiv legat bakom vissa uttalanden i den danska debatten. Vad jag vill hävda är att saken borde ha undersökts.

Problemet effektivitet

Avslutningsvis skall jag lämna några begreppsliga synpunkter på vad Svensson har att säga om det danska politiska systemets effektivitet på 1970-talet (p. 231 ff).

Utgångspunkten för mycket av Svenssons realanalys av Danmarks demokrati är David Eastons systemteori (p. 97), förstärkt med idéer från Juan Linz och

Robert Dahl men även en del andra, europeiska forskare. Eastons modell handlar utomordentligt generellt om det politiska systemet, inte det demokratiska politiska systemet eller det danska demokratiska politiska systemet. Palle Svensson anpassar emellertid Easton skickligt om än inte invändningsfritt till sin egen undersökning.

Genom sin allmängiltighet saknar den Eastonska modellen en rad för en stat viktiga aktörer, t.ex. politiska partier på inflödessidan och förvaltningsmyndigheter på nationell, regional och lokal nivå på utflödessidan. Det finns alltså ingen förvaltning i Eastons modell.

Logiken i Palle Svenssons resonemang om det danska politiska systemets effektivitet är följande. Först tar han fasta på inflödessidan och konstaterar att överensstämmelsen mellan de danska väljarnas krav och de valda politikernas åsikter är ganska god efter decembervalet 1973, sämre före 1973. Nästa steg blir att undersöka hur de politiska organen behandlar befolkningens krav. Det är här begreppet effektivitet kommer in.

Två aspekter på effektivitet behandlas, beslutseffektivitet och målrealisering. För att belysa den första aspekten frågar Svensson (p. 231) „om der bliver truffet beslutninger, som søger at opfylde eller imødekomme de fremførte krav“ eller med andra ord „om de politiske myndigheder gennem 1970'erne træffer beslutninger, som søger at løse de problemer, som borgerne finder vigtige, og om de prøver at opfylde eller imødekomme de krav, som borgerne fremsætter“. Beslutseffektivitet har tydligen inte bara med krav att göra utan även med problem som ligger under dessa krav.

För att belysa målrealisering frågar Svensson (p. 231) ”om de truffede beslutninger er effektive i den forstand, at de

realiserer de opstillede mål, således at de angivne problemer bliver løst? Er *outcome* i overensstemmelse med krav og *output* (beslutningerne)? Eller anderledes formuleret, hvor stor er den politiske effektivitet forstået som målrealisering i behandlingen af påtrængende problemer og krav?”

Låt mig först framhålla det ambitiösa och krävande i Palle Svenssons företag på denna punkt och vad gäller realanalysen överhuvudtaget. Under ett helt decennium skall han undersöka beslutsfattandet i Folketinget och dess överensstämmelse med medborgarnas krav. Dessutom skall han ge sig på en ännu besvärligare fråga nämligen målrealisering. Den empiriska undersökning som här krävs är betydligt svårare än att analysera ledarmaterialet i fyra dagstidningar samt inläggen i ett antal parlamentariska debatter.

Min första kritiska synpunkt gäller begreppet målrealisering, som används en smula oklart av Svensson. En vanlig mening skulle vara om besluten är effektiva i meningen ger upphov till måluppfyllelse ute i samhället. Så används också uttrycket av Svensson i varje fall på ett ställe (p. 245). Men ibland tycks han mena något mer kvalificerat. Han förefaller mena överensstämmelse inte bara mot uppställda mål utan även mot befolkningens krav (p. 231). Någon gång menar han något ännu mer kvalificerat då han säger att de underliggande problemen också måste bli lösta. Detta är mer kvalificerat av den anledningen att vi kan tänka oss situationer då politikernas mål blir uppfyllda medan de underliggande problemen förblir olösta eller att befolkningens krav omsatts i beslut vars mål blir realiserade samtidigt som de underliggande problemen ändå förblir olösta. Begreppet målrealisering hade varit värt en liten utredning.

Den andra synpunkten gäller begreppet *output failure*, som Svensson ibland använder på ett oklart sätt. Begreppet *output* hos Easton syftar på systembeslut i allmänhet. Eftersom Easton inte har någon offentlig förvaltning med i sin modell syftar *output* på beslut av parlament, regeringar, nationella myndigheter, regionala myndigheter, lokala myndigheter och enskilda som handlar på det offentligas uppdrag. Det hade varit en fördel om Svensson antagit utvärderingslärans språkbruk att skilja mellan dessa nivåer och omtala det som slutligen strömmar ut ur den offentliga sektorn som *slutprestationer* för att skilja dem från *prestationer (output)* på högre nivåer. Det hade också varit angeläget med en diskussion av begreppet *output* i relation till begreppet *outcome* (utfall). I utvärderingslärans terminologi är utfall det som inträffar ute i samhället bortom den offentliga sektorn, medan *prestationer* och *slutprestationer* händer inom den offentliga sektorn.

Uttrycken *output* och *output failure* är väl inte helt klara hos Svensson. „Er de politiske myndigheder i stand til at træffe beslutninger, der løser problemerne, eller er det danske demokrati i 1970'erne karakteriseret ved *output failure* (p. 231).“ Frågan är vad som menas med „löser problemen“. Uppenbarligen menas inte bara måloppfyllelse utan något mer kvalificerat nämligen de underliggande problemens reella lösning. En annan fråga är om problemlösningen ligger på beslutsnivån eller om problemen skall lösas på utfallsnivån, dvs. ute i samhället.

Jag tror att Svensson med *output failure* menar flera saker: 1) oöverensstämmelse mellan befolkningens krav (eller de problem som ligger under problemen) och statsorganens beslut, 2) bristande måloppfyllelse i den meningen att politiska

mål inte uppfylls i utfallsledet, 3) bristande måloppfyllelse i den meningen att politiska mål inte uppfylls i utfallsledet som följd av offentliga åtgärder, 4) bristande problemlösning i meningen att de problem som ligger under de politiska målen inte löses i utfallsledet, 5) bristande problemlösning i meningen att de problem som ligger under de politiska målen inte löses i utfallsledet genom offentliga åtgärder. Ett klarare språkbruk hade varit om 1) hade benämnts *output failure* och resten *outcome failure*.

Avhandlingens styrka och svagheter

Det är nu dags för en summering. Avhandlingen har svagheter. Undersökningen skulle ha vunnit på om tidsperioden vidgats till att omfatta 1960-talet och 1980-talet. Då skulle författaren ha kunnat klarlägga om krisretoriken hänger ihop med fyrpartisystemets upplösning från 1960 och framåt samt vilken inverkan vänstervågen, miljövägen, EU-problemet och invandrarproblemet haft. En sorts *Begriffsgeschichte* över krisbegreppets spridning hade kunnat göras.

Ett smalt empiriskt underlag gör debattanalysen snäv. Fyra dagstidningars ledarsidor och några parlamentsdebatter är inte mycket.

Palle Svensson har föga sans för *varför* det blir så mycket tal om kris på 1970-talet. Vissa partier och ideologiska inriktningar har intresse av att hävda att den danska demokratin befinner sig i kris. Detta hävdas av partistrategiska motiv i syfte att skrämja tillbaka väljare, som tänker rösta på Glistrup eller centrumdemokraterna. Men detta förklaringsperspektiv missar Palle Svensson.

Resonemangen i kapitlet om det politiska systemets effektivitet kunde vara mer kvalificerade. Den metodiska proble-

matiken kring effektivitetsmätningar är inte djupgående belyst. Detta kontrasterar mot den metodiska säkerheten som författaren i övrigt visar upp. Orsaksproblemet i utvärderingsforskningen omnämns men vore värt en mer utförlig diskussion. Även begreppen målrealisering och output failure skulle ha mått väl av en skarpare avgränsning. Att Eastons output är något annat än evalueringslärans output förvirrar kanske någon.

Med facit i hand är resultaten av denna stora studie, att Danmarks demokrati inte var i kris under 1970-talet men att det nedärvda partisystemet var det, inte förvånande. När jag började läsa boken gissade jag mig just till denna slutsats. Ett långt och intressant teoretiserande samt ett habilt metodologiskt tillvägagångssätt har lett till föga upphetsande resultat. Å andra sidan har Svensson fångat den danska verkligheten med hjälp av ett eget originellt teoretiskt metaspråk. Här ligger ett betydande statsvetenskapligt värde.

Överhuvudtaget har avhandlingen förtjänster, som långt överväger bristerna. Studien är genomförd med metodisk säkerhet, teoretisk kombinationsförmåga och empirisk förfarenhet. Palle Svenssons doktorsavhandling är ett gediget arbete.

Författaren visar ett säkert handlag inom ramen för den metodologiska huvudriktning han befinner sig inom och som kan kallas kritisk rationalism (jfr von Beyme, 1992: 8). Han skiljer mycket tydligt mellan meningsfrågan och sanningsfrågan. „Før man går igang med at undersøge om en påstand er holdbar, må man søge at klargøre, hvad påstanden i det hele taget går ud på“ (p. 21). Han skiljer mellan begrepp och teorier. Han definierar först vissa grundläggande begrepp såsom stabilitet, kris, sammanbrott och demokrati. Demokrati definieras exem-

pelvis som polyarki och Danmark sägs vara en demokrati i denna mening. Därefter går han in på teorier om demokratins kriser, framför allt den neokonservativa teorin om överbelastning och den neomarxistiska om legitimitetsunderskott. En teori är en förklarings teori, dvs. en lista över faktorer som förklarar uppkomsten av fenomen i demokratier som han kallar för kriser (p. 74). Efter detta gör han många ordentliga begreppsutredningar. Sedan tillämpar han sina begrepp på empiriskt material.

Som en klar förtjänst vill jag också framhålla den strängt logiska uppbyggnaden av framställningen i stort. Efter begreppsdefinitioner följer modeller, teorier och empirisk hållbarhetsprövning. Författaren har vidare ett allmänt komparerande, resonerande, argumenterande skrivsätt, som gör framställningen intressväckande.

Men det finns också andra förtjänster. Författaren har god överblick över teorierna i den internationella litteraturen om demokratins kris och stabilitet. Särskilt intressant finner jag den anpassning som Svensson gjort av Eastons systemteori, kombinationen av systemteori med demokratiteorier från Dahl och Linz samt den neokonservativa teorin om overload och den neomarxistiska om legitimitetsunderskott. Avsnittet om de neokonservativa och neomarxistiska teorierna är bland det mest intressanta i avhandlingen. Det innehåller också en skarp kritik av dessa teorier (p. 85 ff). Det är en verklig expert på demokratisk teori som talar till oss i denna bok.

Slutligen vill jag framhålla den grundliga hållbarhetsprövning som Svensson gjort av påståendena i den politiska debatten. Överhuvudtaget gör Palle Svenssons avhandling genom sin metodiska förfarenhet, teoretiska genomarbetning

och empiriska förankring ett gediget och lärt intryck. Författaren och dansk statskunskap är att gratulera till en väl genomarbetad traktat om den danska debatten och den danska demokratins tillstånd på 1970-talet.

Litteratur

von Beyme, Klaus (1992). *Die politischen Theorien der Gegenwart: Eine Einführung*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 7., neubear-

beitete Auflage.

Popper, Karl R. (1961). *The Poverty of Historicism*, London: Routledge & Kegan Paul.

Vedung, Evert (1977). *Det rationella politiska samtalet: Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*, Stockholm: Bonniers.

Vedung, Evert (1982). *Political Reasoning*, Beverly Hills, CA.: Sage Publications.

Vedung, Evert (1992). Recension av Johan Lundborg, Ideologiernas och religionens död: En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik (Nora: Nya Doxa, 1991), *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 95, 1992:1, 96-106.

och empiriska förankring ett gediget och lärt intryck. Författaren och dansk statskunskap är att gratulera till en väl genomarbetad traktat om den danska debatten och den danska demokratins tillstånd på 1970-talet.

Litteratur

von Beyme, Klaus (1992). *Die politischen Theorien der Gegenwart: Eine Einführung*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 7., neubear-

beitete Auflage.

Popper, Karl R. (1961). *The Poverty of Historicism*, London: Routledge & Kegan Paul.

Vedung, Evert (1977). *Det rationella politiska samtalet: Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*, Stockholm: Bonniers.

Vedung, Evert (1982). *Political Reasoning*, Beverly Hills, CA.: Sage Publications.

Vedung, Evert (1992). Recension av Johan Lundborg, Ideologiernas och religionens död: En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik (Nora: Nya Doxa, 1991), *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 95, 1992:1, 96-106.